

A MUNKÁSOSZTÁLY KRIPTÁJA

ERŐSS GÁBOR

Didier Eribon:

Visszatérés Reimsbe

Fordította Fáber Ágoston

Napvilág Kiadó, Budapest, 2024. 232 oldal,

4600 Ft

„a gépek mogorván szövik
szövőnők omló álmait.

S odébb, mint boltos temető,
vasgyár, cementgyár, csavargyár.

Visszhangzó családi kripták.

A komor föltámadás titkát

örzik ezek az üzemek.”

József Attila: Külvárosi éj

A Párizsban élő egyetemi tanár Alzheimeres apja – akivel évtizedekkel azelőtt megszakított minden kapcsolatot – meghal egy reimsi kórházban. Nem megy el a temetésére sem. De később emiatt büntudatot érez, vezeklésképpen elénk idézi a halottat; s vele az egész egykor-volt munkásosztályt.

Didier Eribon kitarja a családi kriptá bádokkapuját: onnan bújik elő nemcsak a proletár apa, aki világegyetében alkoholista és erőszakos volt, de a konzervgyári munkás anyja is, aki egy hozzávágott botmixerrel okozott a férjének dupla bordarepedést. Azután egy nagymama, aki összeszűrte a levet a német megszállókkal, és elhagyta a saját gyerekeit, meg egy szellemi fogyatékos nagybácsi („kiskoromban a bátyám is és én is féltünk tőle”), sőt az apa testvére, aki tolvaj lett, majd hajléktalanként halt meg.

De az Eribon-kriptá fantomjai mintha Bourdieu *A világ nyomorúsága* című könyvéből – vagy éppen József Attila verseiből, Tarr Sándor novelláiból – volnának ismerősek. Determinálta és romlásba is taszította őket az elnyomás, a társadalmi rend:

„Nanou: Hát engem kétéves koromban intézetbe adtak a szüleim. Alkoholisták voltak.

(kérdőző): Mi volt az apjának a foglalkozása?

Nanou: Könyvkötő volt. De aztán abbahagyta. [...] és az anyám mosónő.”¹

Eribon műve egyszerre önéletírás, a francia munkásosztály történeti etnográfiaja (történeti szociológia) és politikatudományi jelentőségű mű. Egyszerre

vallomás, társadalomrajz és politikai értekezés. Arra az oly aktuális kérdésre keresi a választ, hogy miért, s miképpen vált a munkásosztály önmaga árnyékává, a szélsőjobb martalékává.

De ha valamiért egyet kellene kiválasztanunk a három műfaj közül, s követjük Mannheim Károly definícióját, akkor persze nem kell sokáig keresgélni, mert amit Eribon művel, az – bármennyire meglepő is társadalomtudományos szövegekben a személyes hang, az egyes szám első személy, bármennyire emlékeztet is az általa is sokat emlegetett, irodalmi Nobel-díjas Annie Ernaux önéletrajzi regényeire – egész egyszerűen szociológia. „A szociológiának nemcsak tárgya, hanem megismerő szubjektuma is a társadalmasult egyén”, a megismerés „élményszerű alapjai” is e társadalmasult egyénhez tapadnak.² Eribon olyan szociológiát művel, amely ezt a megismerő szubjektumot állítja középpontba, és belőle – önmagából – bontja ki a társadalom struktúráit.

Richard Hoggart így tűnődik a kultúraszociológia klasszikussá érett alpművében, így reflektál elbeszélő-megismerői pozíciójára: „A munkásosztályból származó író is megkísértik a maga tévedései. [...] Magam is munkásszármazású vagyok, és még ma

1 ■ Pierre Bourdieu (éd.): *La Misère du monde*. (A világ nyomorúsága [saját fordítás]). Seuil, Paris, 1993. Interjú egy hajléktalan párral, 774. old.

2 ■ Mannheim Károly: *A gondolkodás társadalmi struktúrája. Kultúraszociológiai tanulmányok*. Atlantisz, Bp., 1995. 66. old.

3 ■ Richard Hoggart: *Művelődés, gondolkodás, szokások. Az angol munkásosztály belülről*. Gondolat, Bp., 1975. (16. old.)

4 ■ Lásd például: Írók a kortárs autofikcióról, <https://alfoldonline.hu/2024/09/irok-a-kortars-autofikcirol-1/> vagy Z. Varga Zoltán: „Autofikció és önéletírás-kutatások Franciaországban”, https://real.mtak.hu/118079/1/ZVZ_Autofikcio_FK2020_2.pdf

5 ■ Sőt, Eribon úgy látja, hogy amikor Bourdieu Foucault-t az „esztéták”, a filozófusok (!), vagy a zenekedvelők (!) kategóriájába sorolja, akkor valójában a homoszexualitáshoz kötődő fogalmi körbe zárja be (156–157. old.). Ezt Eribon, bármilyen sokat köszönhet is neki, nehezen bocsátja meg, hiszen szó szerint a saját bőrén tapasztalta a melegekkel szembeni erőszak kegyetlenségét: „Sajnos azonban ezeken a találkozóhelyeken az erőszak számos különböző formája megjelenik. [...] a zaklatás céljából elrendelt rendőri igazoltatások is gyakoriak [...] a fizikai erőszak már nehezebb eset. Én is többször váltam homofób erőszak e szélsőséges formájának áldozatává. Szerencsére nagyobb sérülések nélkül megúsztam ezeket. De annak idején ismertem egy fiút, akit annyira megverték a „buziverők”, hogy az egyik szemére megvakult.” (203–204. old.)

6 ■ Ahogy szüleit, öccsét nyomorította meg – fizikai értelemben is – a munkásélet, az elnyomás, úgy nyomorították meg kis híján Eribont a melegként Párizs különböző közparkjaiban elszenvedett verések a hetvenes években.

7 ■ <https://mek.oszk.hu/04100/04187/04187.pdf>

is egyszerre érzem magam közel a munkásosztályhoz, és távolállónak tőle. [...] ez a rendkívüli érzelmi kötöttség jelentős veszélyeket is rejt [...]. Írás közben azonban minduntalan rajtakaptam magam, hogy valósággal ellen kell szegülnöm annak, hogy a régit sokkal szebbnek ábrázoljam az újnál...”³ Nos, Eribonban bizonyosan nincs nosztalgia, vagy ha van is, épp csak csipetnyi, annyi, amennyi a művének hősei iránti emberséghez és empátiához minimálisan szükséges. A megértéshez – mondanám, ha nem kelne ki könyvében hevesen a megértő szociológia ellen – ő objektíválni akar.

Eribon szövegének tétje óriási: lehetséges-e a tudományos diskurzus részévé tenni a saját magunkról való beszédet? Szent Ágostontól Proust-on át Greccó Krisztiánig sokan beszéltek, beszélnek el az életüket úgy, hogy túllépnek a naplóműfaj ambícióján, s a szövegben valamilyen mértékig távolítják saját tapasztalataikat; az irodalmi autofikció divatos téma.⁴ De Bourdieu utolsó művéig egyikük sem társított ehhez társadalomtudományos ambíciót (hacsak nem a távoli szigeteken, távoli törzseknél járó antropológusok, résztvevő megfigyelők, akik beszámolnak arról, hogyan is fogadták őket mint idegeneket a *Szomorú trópusokon*.)

Bourdieu könyvének mottója humoros formában, Magritte-ot idézve reflektál erre paradoxonra. Így szól: „Ez nem egy önéletrajz.” (5. old.) Műfaji definíciója helyett: szocioanalízis (*auto-socioanalyse*). A műfajjal nem (sőt!), de Bourdieu gyakorlatával Eribon vitába száll, sok tekintetben elégtelennek minősítve Bourdieu feltárulkozását, hiányolva a heteroszexuális férfi mivoltából fakadó szociológiai következtetéseket. Eribon sokat köszönhet (és köszön is a kötetben) Bourdieu-nek, de mégis éles szavakkal kritizálja szemérmességét, és – e tekintetben – prudériáját, amely megakadályozza a teljes feltárulkozásban (152. old.), abban, hogy Eribon másik mentorának, Michel Foucault-nak útját járva, a gyönyörök gyakorlását is megvallja, egyúttal a teszt leigázásának mechanizmusait is felfedve.⁵

S mégis, szociológus marad mindvégig, mert egy-két kitérőt (elsősorban a melegként elszenvedett atrocitásokról szóló beszámolóit⁶) leszámítva mindvégig következetesen tartja magát ahhoz a durkheimi programhoz, melyet ő maga így fogalmaz meg, amikor az apja halálakor érzett személyes gyászt (de az apjától elszenvedett sérelmek miatti haragot is) felülíró szociológiai értelmezést állítja könyvének középpontjába: „De akkor mégis mit éreztem? Inkább valamiféle zavarodottságot, amelyet a társadalmi sorsok, a társadalom osztálytagozódása, a determináló erőknél a szubjektivitások kialakulására, az egyéni pszichékre, az egyének közötti viszonyokra gyakorolt hatása körüli [...] töprengés okozott bennem.” (17. old.)

„Az emlékezet nagyszerű birodalma mindent befogad rejtett, titokzatos öbleibe, hogy előszedje és használatra adja, mikor szükséges. Ami belép hozzá, mind a maga külön ajtaján megy keresztül...”⁷

– mondja vallomásaiban Szent Ágoston, s valóban: mintha külön természetűek lennének Eribon munkásosztálybeliként és homoszexuálisiként szerzett gyerek- és ifjúkori emlékei. Utóbbihoz a zsigerig hatoló fizikai atrocitások „kapuján” át vezet az út, míg a munkásélet élménye és emléke a nélkülözés és a meggyötört anya emlékképeiből, az apa goromba szavainak távoli visszhangjából áll össze. Eribonnak ez valójában már a második „önéletrajza”. Korábban *Réflexions sur la question gay* című könyvében is foglalkozott már a szegény kérdésével, de csak töredékesen, a társadalmi dimenziót nagyrészt negligálva – ostromozta magát. Apja halálakor azonban elérkezik az idő, hogy megírja osztályváltásának szociológiáját. Ehhez pedig el kell beszélnie, hogy mennyire más a születési közege a valóságban, mint az az „idealizált, sőt herizált” munkásosztály, amelyről a baloldali értelmiség fantáziál; kezdve onnan, hogy – a szüleit legalábbis – „zsigeri és rögeszmés rasszizmus” jellemzi. (25. old.)

TÖRTÉNELEM

Hajlamosak vagyunk azt képzelni, hogy „a világ boldogabbik felén” nem szólt bele úgy a történelem az egyéni sorsok alakulásába, mint a mi fertályunkon. Holott Franciaországnak ezt az északkeleti régióját ugyanúgy megrázták a történelmi kataklizmák. Eribon egyik nagyanyja kénytelen volt elhagyni a szülővárosát, lakhelyét, a front elől menekülve, míg másik nagyanyja szintén elköltözött, majd vissza, s később még egy német katonával is összeállt; Eribon édesanyja emiatt – konkrétan a háború miatt – nem tudott gimnáziumban továbbtanulni, s került egy időre nevelőszülőkhöz:

„Éppen akkor, amikor gimnáziumba mehetett volna, ami az ő társadalmi háttérével ritkaságszámba ment – nagyon jó tanuló volt, és külön engedéllyel nem tizenegy, hanem már tízéves korában elkezdhetette a hatodik osztályt –, a családnak el kellett költöznie a városból: felszólították a városban élőket, hogy meneküljenek, még mielőtt *odaérnek a német csapatok*. [...] Nagyanyám egy vasgyárban kapott munkát. Amikor önkénteseket kerestek németországi munkára, jelentkezett. Hátrahagyta a férjét, a négy gyermekét pedig nevelőszülőkre bízta.” (61. old.)

Kevéssé ismert tény, hogy a második világháború alatt 250 ezer francia ment dolgozni Németországba önkéntes alapon; Eribon anyai nagyanyja e negyedmillió francia egyike volt.

Ebben a történelmi vonatkozásban is hangsúlyos a szegény motívuma. Mintha az elnyomottakat az uralkodó osztály békében éppúgy, mint háborúban, de különösen háború idején, megfosztaná az erkölcsös magatartás képességétől, sőt lehetőségétől. „Mintha csak egy család története egymást követő

szégyenek sorozata lehetne” (69. old.). Eribon nagyanyja, akit kollaboránsként nyilvános kopaszra borotválással büntettek a háború után „minden bizonnyal sosem tudta elfelejteni azt a borzalmas napot, a kiáltásokat, az ütéseket. És a következő heteket, amíg ismét ki nem nőtt a haja.” (70. old.)

A nagybetűs történelem apai ágon is beleszól a családtörténetbe. A gyerekkor, s különösen a kamaszkor „feltalálása” előtti időkben járunk, amikor – legalábbis a vidéki munkásosztály számára – békeidőben is 12-13 évesen kezdődik a „felnőttkor”. Háborúban még annál is előbb: „1940-ben az apám 11 éves volt [...] amíg a megszállás tartott, a környező falvakból próbált ennivalót szerezni a családjának. Évszaktól függetlenül, akár fújt a szél, esett vagy havazott, volt, hogy húsz kilométert is biciklizett krumplicért és más ennivalóért.” (33. old.)

De az első világháború nagy csatái is azon a vidéken zajlottak: „Egyszer még Verdunbe is elmentünk, és máig emlékszem a douaumont-i osszáriumban tett félelmetes és lehangoló látogatásunkra.” (54. old.) S mindezek a történelmi, egyúttal személyes drámák a transzgenerációs trauma alakját öltötték: „Ez az eseménysor azonban: a nagyanyám elhagyta a saját gyermekeit, Németországba ment dolgozni stb. – olyan jelentős hatást gyakorolt anyám életére és a személyisége, az énje kialakulására [...], hogy mindez az én fiatal éveimre és az ezeket követő időszakra is jelentős hatással volt.” (73. old.)

Eszméletörténeti szempontból, szellemtörténeti előzményként, illetve elődökként Eribon legsűrűbben hét nevet – Marx, Foucault, Annie Ernaux, James Baldwin, Jean Genet, Simone de Beauvoir és Sartre – emleget. Közülük is mindenekelőtt Sartre-ot, akit már gimnazistaként elkezd olvasni, aztán kicsit elfordul tőle, majd újra visszatér hozzá. A kedvenc ellensége pedig a fennhéjázó, nagypolgári, munkásokat lenéző, reakciós Raymond Aron; őt szidja, mint a bokrot.

A SZENVEDÉS ÉS A SZÉGYEN SZOCIOLÓGIÁJA, HASADT HABITUS

A szocioanalízis bourdieu-i útját járja tehát Eribon, de sok tekintetben tovább is jut mesterénél. Egyrészt mert teljes értékű a „pszichológiai szál” is a *Visszatérésben*, ám anélkül, hogy a munkásmilói történeti etnográfiajának erejét gyengítené. Másrészt mert nem pusztán a világba-vetett individuum, hanem hús-vér lények társadalmi horizontja tárul fel.

A szenvedés, a testeket megnyomorító társadalom testi tapasztalatát fogalmazza meg:

„Mikor manapság anyámat látom, meggörnyedve mindattól a fájdalomtól, amit a tizenöt évig tartó munka okozott neki: a futószalag mellett állt, és fedőket erősített konzervesüvegekre, és reggel és délután is csak tíz-tíz percre volt lehetősége helyettesítést kérni, hogy kimehessen a vécére, megdöb-

benek, hogy mennyire szembeötlők a társadalmi egyenlőtlenségek a maguk konkrét, testi formájában. De még az »egyenlőtlenség« szó is eufemisztikusnak tűnik a számomra [...] amiről szó van: a kizsákmányolás póré erőszakossága.” (79. old.)

A bátyja a könyv írásakor „Belgiumban él, segélyen, mert ma már fizikailag képtelen a hivatását (vagy bármi más munkát) végezni, több évig cipelt állati tetemeket és ez tönkretette a vállát” (104. old.). Másutt is érzékletesen ír erről: „a munkásközeg, amelyben éltem, ez a munkásokra jellemző nyomor, amely csak úgy árad a háttérben meghúzódó házakból, a lakásbelsőkből, a ruhákból, magukból a testekből – de vajon nincsenek-e mindezek már régóta a testembe, a lelkembe vésve?” (17. old.)

A szenvedés azonban nem értelmezhető pusztán individuális szinten. A burzsoázia, az uralkodó osztályok háborút viselnek az alsóbb osztályok ellen, írja szerző. „Nem túlzás a francia nagyvárosok peremén felépített lakótelepeket (*cités*) úgy megragadni, mint amelyek egy felszín alatti polgárháború színterei. Ezeknek a városi gettóknak a helyzete mindennél jobban megmutatja, hogyan szorítják őket a társadalmi és politikai lét peremére.” Itt kicsit keverednek bizonyos, társadalomföldrajzi szempontból nagyon is különböző fogalmak, társadalmi terek: a városi munkáskolóniák, munkástelepek (*cités ouvrières*) világa, ahol az ötvenes években élnek, azután a városszéli, gyárakhoz közeli lakótelepek világa (*banlieues*, *cités*, HLM = *habitation à loyer modéré*), itt találjuk Eribonékat a hatvanas-hetvenes években, és végül a távoli külváros, alvóváros (*ville-dortoir*) világa, ide költöznek át a nyolcvanas években.⁸ De bárhol élnek is: az elnyomás legfőbb eszköze „az alsóbb osztályok szisztematikus kirekesztése az oktatási rendszerből” (113. old.)

Önmagunk társadalmi lényként való megismerése, a szocioanalízis gyakorlása akkor kezdődik – mondja Eribon –, amikor a hasadt habitusból fakadó rossz közérzet kiváltja az önreflexiós késztetést: „a rossz közérzet, melyet a két világhoz tartozásunk okoz, [melyek] összebékíthetetlennek tűnnek, mégis egymás mellett élnek abban, akik vagyunk, a »hasadt habitusunkból« fakadó melankólia, hogy ezt a szép és kifejező bourdieu-i fogalmat használjuk.” (12. old.) Hadas Miklós, a Bourdieu-féle hasadt habitus fogalmát tovább gondolva plurális habitusról beszél,⁹ a két fogalom mintha a ráeszmélés pillanata előtt

8 ■ A lakótelepek és az alvóvárosok – a *France périphérique* – között egyre mélyülő társadalmi szakadékról írtam itt részletesen: „a sárgamellényesek. [...] nem a falusiak, nem a legszegényebbek, de nem is a nagyvárosok vagy az azokat körülölelő külvárosi szociális lakótelepek (*banlieues*) népe, hanem a »gödöllőiek«, »érdiek«”. In: Eröss Gábor: „A gazdagok elnöke pénzt szór a nép közé”. *Új Egyenlőség*, 2019. II. 5. <https://ujegyenloseg.hu/a-gazdagok-elnok-penzt-szor-a-nep-koze/>

9 ■ Miklós Hadas: *Plural habitus, Outlines of a Theory of Plural Habitus – Bourdieu Revisited*. Routledge, London, 2024.

ti és az azutáni időszakot írná le, azt, amikor még reflektálatlan ez a kettősség (a munkás származású entellektüel alakjának kettőssége), és amikor már túl van a ráeszmélésen, s tudatosan építi be identitásába a jelentőt (Párizstól) oly radikálisan eltérő múltat (Reimst).

Megszabadulni a szegytől, hogy képes legyen megérteni önmagát, szüleit (az apja iránt táplált gyűlölet és megvetés) és a világot (miért váltak a munkások kommunistából fasisztává?). Ez Didier Eribon könyvének a programja. Megszabadulni a szegytől, mely a társadalmi származása miatt környékezi. Eribon ezt a szégyenérzetet nagyon plasztikusan írja le, amikor például a mostohanagyapjával való véletlen párizsi találkozásról számol be:

„ablakmosóként dolgozott. Mopeddel róttá az utcákat, létrástul és vödörstül. [...] Egyszer, amikor épp Párizs belvárosában sétáltam, neki is ugyanott akadt dolga: észrevett [...]. Zavarba jöttem, mert borzalommal töltött el a gondolat, hogy valaki esetleg meglát vele, amint a fura szerkezetének tetején gubbaszt éppen [...]. Egyik kedélyállapotból a másikba zuhanva hol magamat, hol pedig a családomat hibáztattam. Kettészakadtam. Rosszul éreztem magam a bőrömben.” (67. old.)

Ez a fajta szociális skizofrénia az egyik legszélsőségesebb megjelenési formája annak az osztályváltással járó diszkomfortérzésnek, amelyet a már-már kasztrrendszerre merevedő polgári társadalom azokból vált ki, akik feljebb kapaszkodnak a ranglétrán.

A MUNKÁSOSZTÁLY TÖRTÉNETI ETNOGRÁFIÁJA

Eribon könyvének legnagyobb értéke az a *sűrű leírás*, amit mégoly kései és töredékes emlékfoslányai alapján a hatvanas-hetvenes évek francia munkásmiőjéről nyújt. A mindennapi élet szociológiája ez, történeti perspektívában. A szerző az ideológiai diskurzussal nyíltan szembehelyezkedik és a társadalomtudományos megközelítést ajánlja:

„vajon mennyit ér egy olyan elbeszélés [ti. a munkásmozgalmi narratíva – E. G.], amely ügyet sem vet arra, hogy a valóságban milyenek is azok az emberek, akiknek az életét megjeleníti [...] Az efféle elbeszéléseket kétségtelenül meg kell változtatni, meg kell törni az egységüket, az egyszerűségüket, hogy megjelenhessen bennük a komplexitás, az ellentmondás, valamint a történeti idő. [...] az 1960-as és 1970-es évek munkásosztálya kétségkívül nem azonos az 1930-as és az 1950-es évek munkásosztályával.” (81. old.)

Anyai nagyanyja 16 évesen szült. A szerelemgyerek születése az apjában – Didier dédapjában – féktelen haragot váltott ki: „Takarodj innen a fattyaddal együtt. Legyetek átkozottak mind a ketten!» Nagya-

nyám elköltözött otthonról.” (59. old.) Fogott rajtuk az átok. Didier édesanyja egy életen át hiába könyörgött az anyjának, hogy árulja el, ki volt az apja. Csak annyit mondott, hogy spanyol volt, andalúziai. „Szerette azt hinni, hogy az apja cigány is volt, mintha a saját családregejének ilyesféle keretezése elviselhetőbbé tenné mindazt a fájdalmat, amelyet az apátlan lány” elszenvedett. Didier ezzel az eredetlegendával azonosul: „barna bőr, hosszú, göndör fekete haj – magam is úgy gondoltam, hogy megvan bennem ez a genetikai örökség.” (60. old.)

„Nagyanyám sem írni, sem olvasni nem tudott” (42. old.), „nagyapám műbútorasztalos volt”, „ötvennégy éves korában halt meg, gégerákban [...] ezután az apám három fiútestvérét is ugyanez a betegség vitte el, a negyediket pedig még náluk is korábban az alkoholizmus” (43. old.). A társadalmi egyenlőtlenségek egyik legfontosabb dimenziója a születéskor várható életkor különbsége; a munkások – nem csak a mosónők – korán halnak.

Az 1950-es években a nagyszülők a katolikus filantropok által megálmodott, nagycsaládosok számára épült „kertés lakótelepen” (35. old.) élnek (nem panelekről van szó, hanem munkáskolóniáról: sűrűn egymás mellé épült, egyszerű, de mégiscsak családi házakról!), ahol a nagycsaládok, amelyeket épp a kommunista eszméktől akartak óvni, mind-mind a kommunista párt befolyása alá kerültek, miközben „ki is fejlődött egy sor társadalmi patológia”: „a negyedben élő fiatalok előtt nyitva álló lehetőségek közül az egyik a bűnözés volt, ahogyan ez ma is történik az intézményesített városi és társadalmi szegregáció tereiben.” (36. old.)

„Noha a környéknek rossz volt a híre, és sokban hasonlított egy lecsúszott gettóra, azért nem volt annyira rémes itt lakni. Egy csomó munkáshagyomány – különösen kulturális hagyományok és a szolidaritás egyes formái – honosodott meg és maradt itt fenn. Szüleim is az egyik ilyen kultúreseményen – a szombat esti táncmulatságon – találkoztak egymással.” (43–44. old.) Ekkor az apja már rég – 13 éves kora óta! – gyári munkásként dolgozik. Az anya mosónő és takarító, aztán háztartásbeli, majd elmegy gyári munkásnak, „hogy leérettségizhessek és egyetemre járhaszak” (49. old.). Különben Didier-nek is munkába kellett volna állnia. A hála, amit ezért érez, csak nagyon lassan fogalmazódik meg benne; anyjának szenteli 2023-as *Vie, vieillesse et mort d'une femme du peuple* (A nép leányának élete, öregsége és halálacímű könyvét.

Halaldalinnak lenni e közegben elsősorban „tiltakozás volt”, „a hétköznapiokban szerzett negatív tapasztalatok meglehetősen pragmatikus elutasítását jelentette” (39. old.). „A családban a világot két táborra volt szokás osztani: az egyik »a munkások mellett áll«, a másik »a munkások ellen van«; »amikor apám a híradót nézte, csak úgy áradt belőle a jobb- és szélsőjobboddallal szembeni zsigeri gyűlölet.” (40–41. old.)

Az osztályhabitus mélyrétegeit a testi diszpozíciók mutatják meg: „apám sokat barkácsolt és büszke volt ebbéli képességére, ahogyan úgy általában a kétkezi munkára is büszke volt”; Didier szakítása a munkásosztállyal az ettől való elhatárolódásban is megnyilvánult: „Nekem viszont hiányzott a kézügyességem. Ebben a tudatos ügyetlenségben az is benne volt, hogy minden erőmmel igyekeztem más lenni, mint ő, társadalmi értelemben mássá válni, mint ami ő volt. [...] Ugyanez volt a helyzet a sportokkal.” (52. old.)

De része az osztályhabitusnak egyfajta vakmerőség is, a kockázatkerülő polgári magatartás hiánya: „Gyerekkoromban a szüleim mopeddel jártak. A bátyámat és engem a csomagtartóra szerelt gyerekülésbe ültettek. Ez nem volt veszélytelen. Egyszer egy kanyarban az apám elcsúszott a kavicsokon, a bátyámnak pedig eltört a lába.” (53. old.)

A munkásmiliót jellemző erőszakos viselkedés ismétlődő motívum a visszaemlékezésben. Az apa például súlyos indulatkezelési problémákkal küzd: „a párizsi dugók ijesztő dührohamokat váltottak ki az apámból: dühöngött, káromkodott, üvöltözött [...]. De az országúton sem volt másképp, ha eltévedt vagy eltévesztett egy leágazást, üvölteni kezdett...” (54. old.)

Az idill ritka pillanatai a modernitásból és a városból – voltaképpen a kapitalizmusból – való kiszakadás mégoly illuzórikus és illékony pillanataihoz kötődnek. Ezek a rousseau-i momentumok akkor következtek be, amikor a természetet járva az apában átmenetileg oldódott a feszültség, s alábbhagyott az elidegenedett létezés szorítása: „Mégis, leggyakrabban, ha szép volt az idő, a Marne partjához mentünk, közel a Champagne környéki falvakhoz, ahol órákat töltöttünk az apám kedvenc elfoglaltságával, vagyis horgászással. Ilyenkor mintha kicserélték volna, és létrejött egyfajta kapocs közte és a gyerekei között: megmutatta nekünk a mozdulatokat és technikákat, jó tanácsokkal látott el minket...” (54. old.)

Sem az osztályharc, sem az osztálytudat fogalma nem holmi metafora. Hiszen még a napszakok sem esnek egybe a különböző társadalmi osztályok számára. Eribon mostohanagyapja, amikor sokat ivott, gyakran kezdte így a mondatait: „Mi, munkások.” Egy nap elmesélte, hogy „amikor hajnali ötkor a boulevard Saint-Germainen motorozott a munkába, részeg burzoák, akik éppen egy buliból vagy szórakozóhelyről mentek hazafelé, odakiáltottak neki: »Te nyomorult csóró!« Mindig, amikor osztályharcról beszélt, ennek nagyon is konkrét jelentése volt a számára. Nem rejtette véka alá, hogy mennyire várja a forradalmat.” (68. old.) Ami a munkásnak az új nap hajnala, reggele, a munkakezdés ideje, az a középosztálybeli fiataloknak még az éjszaka, az előző esti dorbézolás vége.

Érdekes a munkásoknak a valláshoz, az egyházhoz való ambivalens és genderelt viszonya. Az erős egyházellenes hagyományokkal büszkélkedő országban, a rendre kommunistákra szavazó nők rendszeres temp-

lomba járók, míg a férfiakat harcos antiklerikalizmus jellemzi: „apám soha be nem tette a lábát egyetlen templomba sem, és a családi ceremóniák (keresztelő, esküvő, temetés) alkalmával mindig kiment a templom elé a többi férfival, míg a nők bennmaradtak. De azért ragaszkodtak hozzá, hogy meg legyünk keresztelve.” (97. old.) Az apa egyházellenességét tovább erősítették a pedofil papokról szóló, s valószínűleg nem teljesen légből kapott mendemondák.

Elméleti értelemben Eribon alap tétele, hogy szülei munkásosztálya önmagában való osztály, nem jutott el az önmagért való osztály szintjére, nincs valódi osztálytudata. Ugyanakkor e felfogástól – annak leereszkedő, gőgös jellege miatt – önkritikusan el is határolódik: „amikor a »magában való« és a »magáért való« osztály, valamint az »elidegenedett munkás« és az osztályöntudat között feszülő távolság kárhözvitásban leltem örömmöt, akkor ez [...] valójában csak arra szolgált, hogy elfedjem önmagam előtt azt a társadalmi ítéletet, amelyet a szüleimmel és a családommal [...] kapcsolatban alkottam” (82. old.). De hiába az önkritika, a szöveg egésze mintha mégis ennél az ítéletnél maradna – gondoljunk csak arra, milyen elítélően nyilatkozik szüleinek gördülékeny betagozódásáról a fogyasztói társadalom világába.

És nem csak arról! A munkások – ahogyan bemutatja őket – magukra hagyják a gyerekeiket (Eribon anyja egy időre még intézetbe is kerül), kollaborálnak a náci megszállóval,¹⁰ isznak (az apa kocsmába jár, a nagyapa is iszákos, az egyik nagybácsit a mája viszi el fiatalon), halálra „dohányozzák magukat” (két nagybácsit a gégerák vitt el), „bűnöznek” (az apa jogosítvány nélkül vezet, mert nem viseli el a szegységet, hogy az anya előbb szerezte meg a jogosítványt; az egyik nagybácsi tolvaj), ráadásul erőszakosak, indulatkezelési problémákkal küzdenek. Nem csak az apa, az anya is: „Anyám meglehetősen hirtelen haragú volt. Valójában talán még az apámnál is hevesebb természetű. [...] anyám volt az, aki sérülést okozott az apámnak: hozzávágta a botmixert [...] két bordája is elrepedt.” (76. old.)

Mindemellett, de ezt már nem elítélőleg mondja: szabadosak. „A munkásmiliókban kétségtelenül léte-

10 ■ „A vereség és a megszállás idejét követően a nemzet úgy igyekezett visszanyerni férfias erejét, hogy megbüntette a nőket”, azokat, aki összeszűrték a levelet a megszálló német katonákkal. Eribon is idézi itt Marguerite Duras gyönyörű szövegét, amelyet Alain Resnais vitt filmre, szintén gyönyörűen (*Szerelmem, Hiroshima*).

11 ■ „A szüleim azért költöztek el a lakótelepi lakásból Mui-zonba, egy kertvárosi házba, mert nem tudták elviselni, hogy a környék teljesen átalakult. [...] Anyám először az új jövevények »gyerekhordáira« kezdett el panaszkodni, akik a lépcsőházban végzik a kis- és nagydolgukat, és akik kamaszkorukra a lakótelepet piti bűnözők tanyájává változtatják, félelemben tartva a többi lakót. Panaszkodott, hogy elkezdett leromlani a ház állapota: a liftfülke fala, az alagsori tárolók ajtajai vagy a bejárati levélszekrények [...] a visszapiillantó tükröket letörlik, a fényezést összekarcolják... Nem tudta elviselni az állandó zajt és a számára idegen konyha szagait, sem a birkavágást [...]. Hogy mindez valóban így történt-e, vagy csak kitaláció volt? Kétségtelenül mindkettő.” (136–137. old.)

zett egyfajta szexuális szabadság. Vagy legalábbis valamiféle szabadság a polgári erkölcsi felfogáshoz képest. [...] a nők esetében ez a fajta szabad élet rejtett magában némi kockázatot” (70–71. old.). Ezzel összefüggésben gyakori a mozaikcsalád: „az ember tényleges és biológiai családja, a család jogi meghatározásáról már nem is beszélve, ritkábban esik egybe, mint ahogyan gondolni szokás, mozaikcsaládok ugyanis már az 1990-es évek előtt is léteztek. Ebben a munkásvilágban a házassági és családi struktúrákra már jó ideje a komplexitás, a sokféleség, a szakítások, a sorozatos egymásra találások, az újjászerveződések stb. voltak a jellemzők”, a vadházasságok gyakoriak voltak, „több alomból” származó gyerekekből is sok volt.

Eribon érzékenyen és meggyőzően mutatja be a munkásnőket sújtó elnyomás kettős természetét. Az apa a műszak végén a felesége után kémkedik, hogy nem jár-e a gyár melletti kávéházba. „Anyám azonban sem ebbe a kávézóba nem járt, sem másikba. Miután bevásárolt, hazament főzni. Dolgozó nőként még a háztartással is kellett törődni.” (50. old.)

„1963-ban a szüleim mindketten elkezdtek vezetni tanulni [...]. Anyám előbb tette le a vizsgát, mint apám. Az apám pedig, mivel ezt megalázonak találta, hogy anyám mellett utasként üljön, ezt a szegényes helyzetet elkerülendő inkább jogosítvány nélkül vezetett egy ideig. Amikor anyám hangot adott aggodalmának [...], az apám szó szerint megőrült, és mindenféle gonoszsgot vágott anyám fejéhez. Végül helyreállt a rend, mindig apám vezetett (még akkor sem engedte anyámat a volánhoz ülni, amikor ő maga túl sokat ivott).” (53. old.)

Továbbtanulási álmait feladni kényszerülő, a munkát 14 évesen elkezdő anyjáról így ír: „Mindenes szobalány» volt, mindenes szobalány» is maradt.” De ez sem volt könnyű foglalkozás, amelyhez a szexuális zaklatás is már-már intézményesítetten hozzátartozott.

Amit a burzsoá társadalom bűnözésnek tekint, az lehet például illegális abortusz is (az anya is volt börtönben). „Akkoriban a fogamzásgátlás még nem terjedt el. A terhességmegszakítással pedig a nők a börtönt kockáztatták. Amit egyébként ő is megjárta a háború után. Börtönbüntetésre ítélték, mert abortusza volt.” (70. old.) És ez újratermelődik a következő generációban: Eribon anyja illegális, vagyis minden – orvosi és jogi – szempontból kockázatos „abortuszokon” esik át, amikor két gyerek után a házaspár úgy dönt, hogy nem vállal többet (bár jóval később Didier-nek mégis születik két kistestvére). (74. old.)

RASSZISTÁK VOLTAK MINDIG IS, DE MIUTÁN A BALOLDAL ELÁRULTA ŐKET, KOMMUNISTÁBÓL SZÉLSŐJOBBDALI-VÁ VÁLTAK

A munkásokról alkotott idealizált kép hamis, ezt bizonyította eddig. Most lássuk ennek politikai dimenzióját is! Eribon apján és anyján kívül a nála jóval fiatalabb két öccsének pályáján keresztül igyek-

szik megérteni a munkásosztály útját a (szélső)jobboldalra. Egyikük autókereskedő egy tengerentúli megyében, másikuk csendőr lett. „Természetesen mindketten a jobboldalra szavaznak, miután egészen a közelmúltig hűséges szavazói voltak a Nemzeti Frontnak”. Ezt részben azzal magyarázza, hogy valamivel feljebb jutottak kiinduló helyzetüknél, tehát maguk is osztályváltók, munkásból kispolgárok lettek. De csak kicsit feljebb, hiszen magát a mobilitási pályát is „a benne rejlő társadalmi determinizmusok határozzák meg” (109. old.). Tehát elhagyták a munkásosztályt, de nem emelkedtek olyan magasra. Eribon elmorfondírozik, hogy mi lett volna, ha törődik velük, például felkelti bennük az olvasás iránti vágyat – és büntudatot is érez ennek elmulasztása miatt.

A hazai és a nyugati kritikai baloldal mindenfelé a baloldali pártok neoliborális fordulatát teszi felelőssé azért, hogy a munkásosztály többé nem balra, hanem szélsőjobbra szavaz. Védekezésképpen cselekszik így, hiszen „Háború zajlik az alávettettek ellen, melynek az iskola az egyik színtere” (114. old.).

Ezen a ponton (a kötet III. fejezetében) Eribon rövid időre bekapcsolódik a baloldali értelmiség árulásáról szóló kurrens vitákba, és azt a kritikai baloldalon bevett álláspontot képviseli, hogy a ma Franciaországban erős szimbolikus vagy akár valódi hatalmi pozícióval rendelkező és a neoliberalizmus, a neokonzervativizmus uszályába került egykori balos értelmiségiek a fő felelősei annak, hogy a tőkés rend hegemon uralomra jutott, s a kapitalizmus kritikája is már-már lehetetlenné vált. „Megpróbálják a múlt kódéba burkolni [...] az elnyomás és a társadalmi antagonizmusok iránti érdeklődést.” (118. old.) A Szocialista Párt körüli értelmiségiek „kizsákmányolás és ellenállás helyett »szükségszerű modernizációról« és »a társadalom új alapokra helyezéséről« kezdtek beszélni” (120. old.). Tették ezt már a nyolcvanas évek elejétől, ami nem független persze a baloldal 1981-es választási győzelmétől, majd az 1982–83-ban végrehajtott jobboldali félfordulatától. Ha a magyar olvasó a demokratikus ellenzéknek szintén a nyolcvanas években, majd az MSZP-nek és értelmiségi holdudvarának (Szalai Erzsébet kifejezésével: a késő kádári technokráciának) 1985 és az 1995-ös Bokros-csomag között végrehajtott fordulatára asszociál, az nem a véletlen műve.

Mindenesetre a munkásosztály joggal érezhette úgy, hogy „kollektíve elárulták őket” (122. old.) azok, akik a szociális (jóléti) állam leépítéséről vagy a deregulációról kezdtek papolni. Ha ehhez hozzátesszük, hogy miközben társadalmi pozíciójuk megrendülni látszott, lakóhelyükről, a lakótelepről kvázi menekülni kényszerültek (mivel úgy érezték, hogy kiszorítják őket a bevándorló háttérű családok¹¹). Ugyanakkor anyagi helyzetük némileg javult, ám eközben a munkanélkülivé válás új fenyegetésként jelent meg, vagyis a proletariátus helyett immár a prekariátushoz tartoztak. E „bizonytalan helyzetű és prekariálizálódott alsóbb rétegek tömegei egymás-

ra találtak a kiskereskedőkkel, a jómódú dél-franciaországi nyugdíjasokkal, a fasiszta katonákkal és a régi, tradicionalista katolikus családokkal” (128. old.) – ebből alakult ki Le Pen pártjának egyre bővülő szavazóbázisa. Ettől a párttól kapja meg a szocialisták és kommunisták által magára hagyott munkás az elismerést: „érezheti, hogy ő is létezik, és számít a politika világában.” (131. old.)

Eribon tehát egyetért a kritikai baloldallal a mainstream baloldallal szemben megfogalmazott kritikájával, miközben több olyan tényezőt is hangsúlyoz, amelyek árnyalják ezt a képet.

Az első ilyen tényező a strukturális mobilitás. Eribon így ír erről: „Bár a kirekesztés lassabban és később megy végbe, az uralkodók és az alávetettek közötti távolság változatlan marad, vagyis a változások közepette is újratermeli magát.” Ezt nevezte Bourdieu a struktúra „transzlációs újratermelődé- nek” (171. old.). Eribon apja is bejár egy felfelé mobil pályát, „segédmunkásból apránként szakmunkás, majd végül művezető lett. Nem számított többé munkásnak” (50. old.) – ám ezzel párhuzamosan a francia foglalkozási szerkezet is fokozatosan átalakul. Amikor visszatérve Reimsbe, anyját a különböző rokonok foglalkozásáról faggatta, „a válaszok a mai alsóbb osztályok térképét rajzolták ki”. Munkás, kőműves, borospincében dolgozik, rendőr, munkanélküli... „A társadalmi felemelkedést az adóhatóságnál dolgozó unokatestvér vagy a titkárnőként dolgozó sógornő testesítette meg”. Lezajlott egyfajta középosztályosodás, „de ettől még a család társadalmi térben elfoglalt pozíciója ugyanaz maradt” (99. old.). Az elnyomás nem vész el, csak átalakul.

A második ilyen tényező az, hogy a szülei – s tágabb értelemben a munkásság egyre szélesebb, emelkedő jövedelmű tömegei – fokozatosan azonosultak a kapitalizmussal. Nem csupán arról van szó, hogy kritikátlanul beléptek a fogyasztói társadalomba, hanem a hivalkodó presztízsfogyasztás vált egyik jellemzőjükké. Fiatal – ötvenes – nyugdíjasként pedig utazgatni kezdtek: „egy hétvégét Londonban, egy hetet Spanyolországban vagy Törökországban töltöttek.” (51. old.)

Harmadszor: mindig is volt sok jobboldali szavazó a munkások között, az idealizált, homogén, egységesen kommunista munkásosztály csupán értelmiségi délibáb. Magának Eribonnak a két öccse is már kezdetől fogva a jobboldalra szavazott. Sőt: „Még akkor is, amikor a Kommunista Párt a »munkásosztály pártjaként« a legjobb eredményeit érte el, a munkásoknak csak harminc százaléka szavazott rá, miközben legalább ennyien támogatták szavazatukkal a jobboldal jelöltjeit.” (141. old.) Sőt már a XIX. század vége óta létezett jobboldali munkásmozgalom is („*droite révolutionnaire*”). A publicisták kényük-kedvük szerint egyszerűsíthetik le a világot, de a szociológus – Eribon – emlékeztet minket arra, hogy a világ komplex.

Negyedszer. Mindig is rasszisták és macsók voltak a férfiak abban a világban, amelyben Didier felnőtt.

Amitől a Kommunista Párt hivatalosan elhatárolódott, de azért rá is játszott néha. Eribon e közegben lüktető stigmatként viseli fokozatosan kiderülő (de sokáig mégis titkolt) homoszexuális orientációját. A munkások mozgalmi hevülete ilyen értelemben nem más, mint a társadalmi közeg tradicionalizmusa. A telepen mindenki kommunista, mégis: az értékrendjük, különösen a férfiaké, de a nőké is, nyitottá tette őket a szélsőjobb ideológiájára. „Ha az ember összeállítana egy programot az alapján, ami nálunk otthon ekkoriban nap mint nap elhangzott, noha mindenki a baloldalra szavazott, akkor ez nem állna távol ennek a szélsőjobbboldali pártnak a későbbi, 1980–1990-es évekbeli választási programjától: a bevándorlók kiebrudalása az országból, a »nemzeti szempont« érvényesítése a munkaerőpiacon és a szociális támogatások odaítélésében, a büntetőpolitika szigorítása [...] a tankötelezettség leszállítása 14 éves korig stb.” (133. old.) Egy ideig, amíg még ereje teljében volt a baloldal – a párt és a szakszervezetek, különösen a kommunista szakszervezet, a CGT –, közösségteremtő ereje gátat szabott a szélsőjobb térnyerésének. „Aki a baloldalra szavazott, bizonyos értelemben az efféle közvetlen késztetések ellen is szavazott, vagyis önmaga egy része ellen.” (135. old.) Később, amikor a spontán észlelési kategóriákat és csoportképző elveket – „franciák” kontra „idegenek” – jóváhagyólag visszhangozni kezdi a politika és a média, ezek egyre nagyobb magától értetődőséggel jelennek meg.

Ötödször. Mint azt fent már említettem, a munkásosztály (vagy legalábbis a munkásosztályt e könyvben metonimikus értelemben reprezentáló Eribon család) lakóhelyet változtatott, s ezzel megváltozott az életmódja. Kiszorultak a lakótelepekről, és a kertvárosias miliőben, a nagyváros körül kisbolygóként keringő alvóvárosokban szükségszerűen meggyengült a munkásokat szervező és mozgósító szervezetek (a párt és a szakszervezet) befolyása.

Akár a baloldali pártok árulása, akár mélyebb szociológiai okok húzódnak meg a folyamat – a baloldali szavazók jobboldalivá válásának – hátterében, azt fontos megjegyezni, hogy ez a folyamat a mai napig (legalábbis a könyv első megjelenésének évéig, 2009-ig) nem zárult le: „a kommunistákra leadott szavazattal szemben, amely vállalt, bevallott, hangoztatott szavazat volt, a szélsőjobboldal támogatása inkább elleplezett vagy eltagadott megoldást jelentett.” (123. old.) Eribon állítja: „A szélsőjobboldalra leadott szavazatot legalább részben úgy kell értelmezni, hogy az az alsóbb osztályok legvégső eszköze arra, hogy megvédjék saját kollektív identitásukat.” (124. old.)

A FORDÍTÁS

Fordítóként Fáber Ágoston kiemelkedő minőségű szöveget tett le az asztalra. Hangvételében résmentesen illeszkedik Eribon textusához (annak egyenlenségeivel együtt), a gallicizmusokat pedig kiválóan magyarítva teszi átélhetővé a megidézett valóságot.

Például amikor a szinte lefordíthatatlan „quel temps fait-elle” (sic!), homoszexuálisokon élcelődő mondatot (ahol a grammatikailag hibás nőnem jelöli a homoszexualitást) „megjött a melegfront”-nak fordítja. Vagy amikor a különböző nyelvi regiszterekre vonatkozó, szinte lefordíthatatlan eriboni példát (je suis allé/j'ai été) egészen máshogy, de nagyon találóan fordítja le (az eszem-eszek ellentéppárral) (101. old.).

Néhány kisebb hiba így is belecsúszott. A fordító valószínűleg figyelmetlenségből „fichu”-nek (‘elszúrásnak’) olvasta a „fiché”-t (a ‘rendőrségi nyilvántartásba kerülést’), ezért fordítja úgy, hogy ‘az életemnek annyi’ (203. old.); a „szociáldemokraták” kifejezés használatát ‘szocialisták’ helyett fölösleges, megtévesztő „túlmagyarításnak” gondolom (37. old.); a ‘professionnel’ jelző két rokon értelmű jelentése közül nem a jót választja, mert a szövegben a „szakmai... homogenitás” valójában „foglalkozási... homogenitás” (98. old.); az ‘organisme social’ nem ‘szociális egyesület’, sokkal inkább ‘lakhatási szervezet’ vagy ‘lakásügynökség’, mert ezek nem NGO-k voltak, hanem önkormányzati/állami intézmények (88. old.); a „szeretetkórház” helyett a ‘l’hospice de la charité’ sokkal inkább árvaház vagy gyermekotthon (61. old.), református hitre való áttéréstől pedig nincs szó, a ‘réforme’ a katonai szolgálat alól felmentést nyert személy jelzője (103. old.). Egyetlen igazán fájó fordítási hibát találtam, az „il m'est difficile... de ne pas me sentir coupable” helyesen: „nehéz nem büntudatot éreznem”, a fordítás szövegében olvasható „nincs lelkiismeret-furdalásom” helyett (110. old. a magyar kiadásban, 119. old. a francia eredeti, a Flammarion 2018-as kiadásának oldalszámozása szerint).

Mindazonáltal a fordítás összességében és túlnyomórészt pontos és mégis gördülékeny, kiválóan ülteti át magyarra Eribon Bourdieu-tól örökölt, sokszorosan összetett mondatait éppúgy, mint irodalmi megformáltságú, mives szövegrészeit, s szinte mindig megtalálja a nehezen fordítható kifejezések közérthető magyar megfelelőjét (pl. a francia iskolarendszer leírásakor).

MI VOLT EZ AZ EGÉSZ?

Amikor Eribon visszatér Reimsbe, saját magát keresi, és találja is meg.

„Alapvetően kétféle társadalmi ítélet gyakorolt rám hatást: egy osztályalapú, és egy szexuális jellegű. Mivel azonban életem egy pontján ez a kettő konfliktusba került egymással, kénytelen voltam az egyiket a másik ellen kijátszva alakítani magam.” (213–214. old.) Mintha csak azt mondaná: a munkásosztályból való kiemelkedés útja a homoszexualitáson keresztül vezet. Mobilitási csatornaként azonosítja ezt az önéletrajzi tényt: amikor már Párizsban él, friss diplomásként, de munkanélkülivé válik: „A meleg szubkultúra által biztosított források mentettek meg. A találkozási helyek bizonyos mértékben lehetővé teszik a társadalmi osztályok keveredését”. Így jutott be a

vezető baloldali napilap, a *Libération* szerkesztőségébe, készítette azután első interjúját egy bizonyos Pierre Bourdieu-vel (218. old.).

„De miért kellene választanunk az uralomgyakorlás különböző formái ellen vívott harcok közül?” – hosszú és fájdalmas vallomása végén jut el Eribon ehhez a szónoki kérdéshez, melyre a szöveg egésze adja meg a választ: nem kell választanunk. S ez éppúgy igaz órá személyesen, mint a szociológiára, melynek egyetemi tanárává akkor nevezték ki, amikor már elmúlt ötven. A „baloldali” kritikai elmélet divatos problémafelvetése eszerint álvita. Az osztálypolitika és az identitáspolitika nem oltja ki egymást; épp ellenkezőleg.

Hogy eljutott oda, ahová eljutott, az az önfeláldozó anyán kívül egy osztálytársnak, egy plátói szerelemnek köszönhető talán leginkább. A felsőbb osztályok habitusának elsajátítását először mime-tizmus, később internalizálás útján abszolválta. E plátói szerelem egy gimnazista osztálytárhoz fűzte: „Tőle hallottam először Godard filmjeiről, Beckett regényeiről, mellette nagyon tudatlannak éreztem magam. Tőle tanultam meg ezeket a dolgokat, de főleg ő csinált kedvet nekem ahhoz, hogy megismerkedjem ezekkel a dolgokkal. Lenyűgözött és szerettem volna olyan lenni, mint ő. És én is elkezdtem Godard-ról beszélni...” (162. old.)

A könyv cselekménye sok szálon fut (a kollaboráns, jó és rossz értelemben egyaránt deviáns nagymamától Bourdieu-ig, a külvárosi kocsmák világától a párizsi melegmilióig), de vezérfonala a munkásosztály, az egykor-volt, negyvenes, ötvenes, hatvanas, hetvenes évekből francia munkástelepek világának leírása, a messze nem makulátlan munkásosztály tündöklése, és nyolcvanas, kilencvenes évekből bukása.

A szakszervezetekről fájoan kevés szó esik, ahogy a párt belső életét sem mutatja be. Hiszen első kézből nem is szerez ezekről tapasztalatokat. Amint politikai öntudatra ébred, ő balról előzi az FKP-t, trockista szervezetek tagjaként folytat agitációs tevékenységet. A szakszervezeteket közvetve érinti, amennyiben több helyütt is megemlékezik a sztrájkokról és közöségteremtő erejükről: „Sartre joggal hangsúlyozza: a sztrájk előtt a munkás spontán módon rasszista, gyanakvó a bevándorlókkal szemben, de amint elkezdődik a sztrájk, ezek a rossz érzések megszűnnek, és a szolidaritás kerül előtérbe.” (140. old.)

Politikai értelemben Eribon inkább csak felmondja a baloldal jól ismert bűnlajstromát: Mitterand megszorításpárti fordulatát 1982-ben (felkészül Tony Blair, Gerhard Schröder, Bokros, Horn, Gyurcsány és Bajnai), a munkás fogalmának sutba dobását, a munkásosztály átengedését a szélsőjobbnak. Ahol mégis igazán eredeti a szöveg, ott éppenséggel az idealista baloldal illúzióival számol le. Eribon leírja, hogy szülei – akik a munkásosztály metonímiájaként vannak jelen – és az egész kommunista munkásmilíó kezdettől fogva rasszista és homofób. De akkor egyál-

BARÁTI SEGÍTSÉGNYÚJTÁS? A KÁDÁR-RENDSZER ÉS A GLOBÁLIS DÉL

Keller Márkus

Líbiának építünk.

A magyar építőipar észak-afrikai kalandjai

Baráth Katalin

Májmoha és mikroprocesszor:

fejezetek a Kádár-korszak

kutatóinak karibi kalandjaiból

Prantner Zoltán – Abdallah Abdel-Ati Al-Naggar

A marxista Dél-Jemen egy szocialista ügynök leírása alapján

Tokai Attila

Algériai diákok magyar szakközépiskolákban

Pap Milán

Két világ között.

Chilei menekültek befogadása a szocialista

Magyarországon 1973–1974

A szerkesztőségének elérhetőségei

www.korall.org

terjesztes@korall.org és korall@korall.org

1113 Budapest, Valkói u. 9.

Előfizetési szándékát kérjük, jelezze a szerkesztőségnek,
és valamennyi idej számunkat postázzuk Önnek.

Az éves előfizetés ára 6500, egy szám ára 1750 Ft.

Az elektronikus változat éves előfizetésének ára 3500,
a támogatóié 6500 Ft.

talán hogyan kaphatott erőre a kommunista mozgalom, s válhatott dominánssá évtizedekre? Úgy, hogy megszervezte a munkásságot, méltóságot adott neki, megzabolázta a proletariátust – s egyúttal, afféle naiv csendestársként asszisztált ahhoz, ahogy a kapitalizmus bekebelezi a lelkeket.

A kritikai társadalomtudomány feladatát Eribon végső soron így határozza meg: „A társadalmi mozgalmak és a kritikai értelmiség feladata tehát a következő lenne: kidolgozni a valóság elméleti kereteit és politikai észlelési módját, amelyek [...] közömbösítik a társadalom testében és különösen az alsóbb társadalmi osztályokban éledő negatív indulatokat.” (147–148. old.) Más szóval olvasóját azzal az üzenettel bocsátja el a szerző, hogy a mi dolgunk az, hogy jó útra térítsük a munkást, az embert, e sárkányfog-veteményt. Ehhez új nyelvet s új intézményeket is kell alkotnunk, hiszen a régiek vagy elenyésztek, vagy hasznavehetetlenek. De legjobb, ha előtte leszámolunk még megmaradt illúzióinkkal, s megismerjük a valóságot. Ezt a leszámolást hívják szociológiának. Erre vállalkozott Didier Eribon. Könyvének azóta is élénk nemzetközi visszhangja bizonyítja: sikerrel.

Létünk csepp, de benne a tenger, mely bármikor föltámadhat újra. □